

JUBILEJI
JUBILEES

Dr. Gorazdu Makaroviču ob njegovi 80-letnici

339

Življenjska pot dr. Gorazda Makaroviča se je začela 30. julija 1936 v Mariboru. Mladost je s starši (očetova družina je bila iz Nabrežine pri Trstu), sestro in bratom preživel v Šiški v Ljubljani, kamor so prišli ob bombardiranju Maribora ob koncu druge svetovne vojne. Šiškar je ostal vse do danes.

Lata 1960 je diplomiral iz umetnostne zgodovine na Filozofski fakulteti v Ljubljani, kjer je pet let pozneje doktoriral z disertacijo o slikarstvu na panjskih

končnicah. Njegova poklicna pot se je začela v Slovenskem etnografskem muzeju (SEM) leta 1958, kjer se je z muzejskimi zbirkami ukvarjal sprva kot preparator, od leta 1961 naprej kot restavrator. V letu 1964 je postal kustos zbirk ljudske likovne umetnosti, ki jih je začel sistematično in poglobljeno raziskovati v SEM, v drugih muzejih in na terenu. Zbirke je dopolnjeval, predmete je vestno inventariziral in fotografiral ter o njih oblikoval kartoteko, ki je vsebovala fotografije in bistvene podatke. Vse podrobnosti o njih je zapisal v inventarno knjigo. Svoja spoznanja o posameznih zbirkah ali tematiki, povezani z njimi, je kontinuirano predstavljal na razstavah in jih objavljaval v znanstvenih publikacijah. V letu 1976 je prejel strokovni naziv muzejski svetovalec; najvišji priznanji za njegove strokovne dosežke so mu izrekli stanovski kolegi iz Slovenskega muzejskega društva s podelitvijo Valvasorjeve nagrade (1994) in kolegi iz Slovenskega etnološkega društva s podelitvijo Murkovega priznanja (1997). Uradno se je upokojil 31. decembra 1998 in z zanj značilno neutrudnostjo nadaljeval z znanstvenoraziskovalnim delom.

Zasnoval je številne razstave s spremnimi katalogi: *Ljudsko slikarstvo* (SEM, 1963), *Slikarstvo na panjskih končnicah* (SEM, 1967), *Razstava slovenske nabožne ljudske umetnosti* (Katoliški dom v Gorici/Gorizia, 1969), *Slovensko ljudsko kiparstvo* (SEM, 1969), *Kič* (SEM, 1971), *Cvetlice v ljudski umetnosti: motivi v oblikovanju za kmetije* (SEM, 1973), *Slovenska ljudska umetnost: likovna umetnost na kmetijah* (SEM, 1979), *Koroške poslikane čelnice čebelnih panjev* (Slovenska prosvetna zveza, Celovec, 1984), že po upokojitvi *Videti, česar znanost ne vidi: etnološka tematika v kiparstvu Petra Černeta* (SEM, 2010).

Omeniti velja, da so bile poslikane panjske končnice tista zbirka, s katero se je Slovenski etnografski muzej večkrat predstavljal v tujini, bodisi v obliki samostojne predstavitve zbirke (Basel 1968, London 1983/84, Zürich 1987, Dunaj 1989, München 1991) ali v sklopu razstav slovenske ljudske umetnosti (od leta 1979 naprej v prestolnicah nekdanjih jugoslovanskih republik), za kar je vedno znova poskrbel Gorazd Makarovič.

Izvirne poglede na ljudsko likovno umetnost je oblikoval na primeru poslikanih panjskih končnic v svoji doktorski disertaciji. Ob analizi njihovih likovnih značilnosti, vlog in pomenov v življenju njihovih avtorjev in uporabnikov je prišel do spoznanj, da je ljudska umetnost kategorija nižje kvalificirane umetnosti, ki ni nikoli neodvisna od umetnostnih dosežkov višjih družbenih plasti oziroma produktov tako imenovane visoke, elitne umetnosti, in da ljudstvo na ljudsko umetnost najmočneje vpliva kot konzument in ne kot producent. S tega vidika je za socialno strukturo umetnosti pomemben družbeni sloj, ki mu je umetnost namenjena, in ne sloj, iz katerega je izšel avtor. Za koncept vsakdanjega življenja kot ene od temeljnih kategorij etnološkega zanimanja in proučevanja tako ni pomembno, ali kulturne oblike, v tem primeru poslikane panjske končnice, nastajajo iz ljudi ali za ljudi, spontano ali zavestno, bolj ali manj zvesto izvirniku ali pa povsem na novo. V tem kontekstu je bila npr. v *Vprašalnicah* za izvajanje projekta *Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja* (1975–1978) namesto sintagme ljudska likovna umetnost uporabljena sintagma likovno obzorje.

Njegova monografija *Slovenska ljudska umetnost: zgodovina likovne umetnosti na kmetijah* (1981) je sintetični pregled ljudske likovne umetnosti in doslej najbolj sistematičen pregled likovnih sestavin, značilnih za kmetije kot temeljne ekonomsko bivalne enote večinskega prebivalstva na Slovenskem do konca druge svetovne vojne. Kmetijo pojmuje kot temeljni gospodarski agrarni obrat, na katerem živi in dela ena rodbina, kot družbeno, gospodarsko, kulturno in prostorsko strukturno enoto, ki obsega določeno zemljišče, prostor s stavbami in z rodbino povezano snovno, družbeno in duhovno kulturo.

Pomembni sta njegovi ugotovitvi, da v nasprotju z različnimi dotedanjimi pojmovanji ljudske umetnosti kot likovne, umetnostno samostojne, časovno in prostorsko univerzalne kategorije ni mogoče utemeljeno opredeliti in da je glede na spoznanje, da kulturnih proizvodov ni mogoče ločevati od človeške dejavnosti oziroma življenja, za smer etnologije, ki se ima za empirično, primerjalno in zgodovinski vedo o kulturi oziroma življenju, tudi umetnost njen predmet. Z vidika tako usmerjene etnologije je umetnost njen predmet raziskav, kolikor je vidni model pogledov na družbeni in kozmični red, del razvoja kulture in družbe in kolikor izraža korelacije z družbenimi dejavniki s posebnim pogledom na njene vloge v življenju večinskega prebivalstva.

Za namene monografije o slovenski ljudski umetnosti je Gorazd Makarovič pregledal nad 50.000 enot premične in nepremične dediščine, katerih manjši, vendar visoko reprezentativni, delež so zbirke SEM. Prav tako monografske obdelave sta bili deležni dve muzejski zbirki: *Votivi* (1991) in *Poslikane panjske končnice* (2000), slednje še prej v poljudni monografiji *Slovenske panjske končnice* (1970).

Poleg ljudske likovne umetnosti, ki jo je obravnaval s teoretičnega vidika v razmerju med ustvarjalci, uporabniki in predmeti, torej z vidika porabe oziroma njihove vloge in pomena v vsakdanjem življenju in o tem napisal številne znanstvene prispevke – (*Slikanje ljudskih slik na steklo na Slovenskem* (1962), *Panjske končnice štajerske ljudske slikarske delavnice* (1963/64), *Kaj je ljudska umetnost?* (1970/71), *Pogledi na ljudsko likovno umetnost* (1978), *Zbirka ljudske umetnosti* (1980/82), *O vlogah in pomenih ljudske umetnosti v življenju agrarnega prebivalstva* (1988/90), *Slikarije na pročeljih čebelnih panjev* (1989) – se je z vidika raziskovanja kulture podrobneje posvetil njenim posameznim sestavinam: *Križevato kolo na Slovenskem* (1965/66), *Rekonstrukcija mlina iz leta 1524* (1983/87), *Zmajске predstave in njihovi pomeni na Slovenskem* (2001), *Kdaj so nastali kozolci?* (2007) ter *Razvoj majev in mlajev na Slovenskem* (2008).

Zanimal se je za kulturo alpskih Slovanov, ki se ji je posvetil v dveh člankih: *O zgodnjerednjeveški prehrani alpskih Slovanov* (1985) in *Pričevanja imen o alpskih Slovankah* (2001), in za teme v zvezi s prehrano: *Kuhinjska oprema, kuhinje, kuharice in prehrana v 17. stoletju na Slovenskem* (1986) ter *Prahrana v 19. stoletju na Slovenskem* (1988/90). V okviru raziskovanja poslikanih panjskih končnic se je v članku *Raba in pomen čebelnih proizvodov na Slovenskem* (1989) dotaknil tudi čebelnih proizvodov. Izjemno zanimive so njegove izvirne raziskave plemiške stanovanjske kulture kakor tudi nižjih družbenih plasti na primerih,

publiciranih v člankih *Pričevanje romanskega gradu Gamberka o stanovanjski kulturi* (1988), *Grad Vodriž – spomenik zgodnjegotske viteške stanovanjske kulture* (1991), *Pričevanje gotskega stolpa Koblja o stanovanjski kulturi* (1995), *Kosijeva hiša v kritični podobi vzhodnoslovanskega hišnega tipa* (1998) in *Barška atuca: hiša s konca 15. stoletja ali zgodnjega 16. stoletja* (1999).

342

Nemirni raziskovalni duh ga je tudi po uradni upokojitvi gnal k nadaljnjim poglobljanjem v različne teme. Svetnikom zavetnikom je namenil dva članka – *Janez Svetokriški o svetniških zavetnikih in zavetnicah* (2002) in *Pričevanja o svetniških zavetništvih v Trubarjevem katekizmu iz leta 1575* (2006). Sledijo prispevki, ki jih redno objavlja v znanstvenem glasilu *Etnolog – O vsebinah sintagme »žensko delo«* (2002), *Retrogradna konstrukcija podobe gibanja prebivalstva na Slovenskem pred 18. stoletjem* (2003), *Sramotilne kazni na Slovenskem* (2011), *O pomenih besednih pozdravov* (2013) in *O vrstah in pomenih gibnih pozdravov* (2014).

Omeniti velja še, da je za *Slovenski etnološki leksikon* (2004) prispeval kar 262 enot in da se je z velikim zanimanjem lotil izziva, kako za potrebe uvodnega filma k stalni razstavi SEM *Med naravo in kulturo* na podlagi pisnih virov vizualizirati posamezne oblike kulture na Slovenskem, za katere niso na voljo upodobitve. Filmski projekt *Podobe preteklega vsakdana* (2007) je podpisal kot scenarist in avtor vsebin.

Ob številnih in raznolikih temah, ki se jim je posvetil v znanstvenih člankih, sta dve doživeli monografsko obliko. Prva tema, obravnavana v delu z naslovom *Slovenci in čas: odnos do časa kot okvir in sestavina vsakdanjega življenja* (1995), je čas oziroma odnos do časa, ki je po njegovem mnenju pomemben kazalec socialnih, gospodarskih, političnih in kulturnih sprememb, ki se udejanjajo v družbi. V skoraj dvatisočletnemu obdobju od predkristjanizacije alpskih Slovanov vse do postindustrijske družbe devetdesetih let 20. stoletja sledi porajanju in odmiranju dominantnih časovnih modelov, odkriva vzgibe spreminjanja časovnih konceptov in njihovo pronicanje v vsakdanje življenje.

Druga monografsko obdelana tema je etničnost, o kateri je razmišljal že v okviru raziskovanja poslikanih panjskih končnic. Mnenje, da je etničnost temeljna podstat tako imenovane ljudske kulture, je imel za problematično, saj je po njegovem mnenju sorodnost ljudske kulture omejena predvsem na socialni sloj in geografsko regijo. V delu z naslovom *Ko še nismo bili Slovenci in Slovenke: novoveške etnične identitete pred slovensko narodno zavestjo* (2008) se je odzval na aktualna vprašanja ugotavljanja slovenske identitete v preteklih obdobjih in zavrnil mit, ki vidi vso preteklost ljudi na ozemlju, ki je danes slovensko, skozi slovenska nacionalna očala. Raziskave etničnih identitet slovenskega prebivalstva v času od 16. do 18. stoletja oziroma pred oblikovanjem slovenske narodne zavesti se je lotil na podlagi študija dveh skupin virov – noš in priimkov – pri čemer je ugotovil, da so etnonimi, zlasti tisti, ki so ohranjeni v priimkih, najpomembnejši vir za raziskovanje etničnosti v obravnavanem obdobju.

Naj se na koncu tega jubilejnega zapisa ozrem k trem načelom, ki so po mnenju Gorazda Makaroviča kompas in merilo muzejskega dela. Predstavil jih

je na Etnovečer v marcu 2000 v organizaciji Sekcije za etnovečere in Sekcije za etnološko muzeologijo Slovenskega etnološkega društva in zapisal za Glasnik S.E.D. (št. 3–4, 2001, str. 112–115).

V izjemno plodni znanstveno-muzejski karieri so se mu izoblikovala tri poglobljena načela, ki naj bi jih kustodinja in kustos kot predstavnik nosilnega muzejskega poklica imela za vodilo:

1. Muzej je strokovno oskrbovana zbirka muzealij v službi javnosti; določilo njegove pomembnosti so njegove zbirke.
2. Stopnja pričevalnosti muzealij določa njihovo pomembnost.
3. Kustodinja/kustos (kurator, konservator) je skrbnica/skrbnik muzealij materialno, moralno in pravno.

343

Kratko in jedrnato je opredelili tudi delo kustodinje/kustosa: Za zadovoljivo opravljanje tega dela so nujni raziskovanje muzealij in področij, za katera so pričevalne, tekoče poznavanje strokovne literature, antikvarna znanja, razvid in dokumentacija muzealij ter temeljna znanja o muzejskem deponiranju, transportiranju, konserviranju, restavriranju, prepariranju, razstavljanju in dokumentalistiki. Njeno/njegovo delo je kompleksno: na razstavah nudi muzealije vsem, v depozitu tudi muzealije raziskovalcem, izpopolnjuje zbirke. Za muzej je zapisal, da so njegova posebnost, temelj in avtoriteta, s čimer druge institucije ne morejo tekmovati, muzealije. Zato morajo tudi vse sekundarne muzejske dejavnosti temeljiti na muzejski zbirki oziroma biti v zvezi z njenim področjem. Odnos muzejev do javnosti se spreminja: današnji idealni muzej je kulturni center; zavoljo njegovih pestrih dejavnosti zanj povedano velja še bolj kot za muzeje v 19. stoletju.

V nadaljevanju nam s primeri podrobneje in nazorno ilustrira vsebino treh načel in ko jih znova prebiram, ugotavljam, da je tem jedrnatim opredelitvam nosilnega muzejskega poklica in muzeja kot družbene institucije težko kaj bistvenega dodati. In ko se vedno znova odpira razprava o identiteti posameznih muzejev, o upravičenosti do finančne podpore, o kadrovske potrebah ter opisih del in nalog zaposlenih v muzejih, se velja ozreti po njihovih vsebinah z vidika treh »Gorazdovih načel« ter z njihovo pomočjo poiskati odgovore.

Jubilant dr. Gorazd Makarovič (ali *Górcica*, kot so ga radi hudomušno klicali naši muzejski predhodniki) ostaja kot vzor skrajno profesionalnega in celostnega načina dela v muzeju naš navdih. Želimo mu še mnogo ustvarjalnih let in mu kličemo na zdravje!

Bojana Rogelj Škafar